

Ի ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 3

1862

ՄԱՐՏ 4

ՀԱՅԱԴԻՐ

Արեգ Ա. — Մարտի 9—21.

Ահաւասիկ Մարտ ամիս, որոյ կու սպասէինք չորս ցուրտ և երկայն ամիսներ. բոլոր բնութիւն կու հառաչէր կանչէր զմարտ. ոչ իբրև տարւոյ գեղեցկագոյն ամիսը, այլ պատճառ և մեր ձառորիչ ամենայն գեղեցկութեանց. ոչ իբրև զապրիլ դալար, կամ գունաւոր իբրև զմայիս, ծաղկազարդ և պտղացոյց, այլ այդ ամենայն շնորհացնշան տուող ինքն է ծնող մանկագոյն և զուարթագոյն եղանակի տարւոյն, գարնայնոյն։ Մարտունն դեռ եկած տիրած չէ, այլ ահա կու գայ և յառաջէ, և ձմեռն երթայ և հեռանայ։ Մեր կրակարանին ժամերն քիչնան. առաւօտն կանխէ, իրիկունն ուշանայ. գիշեր ու ցորեկ այս ամսոյս մէջ, այսօր՝ հաւասարին մէկմէկու, 12—ժամեայ մէկն, 12—ժամեայ մէկայն. և վաղը կու սկսի ցորեկն աճիլ և երկըննալ, գիշերն պակսիլ և կարճնալ։ Հորեկն աճելով՝ իր թագաւորին, արեգական, ճառագայթներովը զարդարի. օդն կու զգայ և պահէ

տաքութիւն. ջուր և հող այլ զայն զգան. և ցամքած, սեցած, պնդացած երկիրն ձմեռուան ձիւնը և եղեամբ կու հալեցընէ և կակղանայ. և ահա հինգ վեց ամիս իր ծոցը թողեալ թաղեալ սերմանք, թմրեալ թողմեալ տունկը՝ ծայր արձրկեն, կանաչն ընծայուի, կարմիր կու գայ, ծաղիկ երևայ։

Իրաւ դեռ մեր բարձրագիւր աշխարհին ամէն տափերն այլ իրենց կերպարանքը չեն փոխեր, և այս շնորհքներն չերևար վրանին. դեռ ձիւն և սառն յամառեալ բռնեն սարն ու ձորը. բայց ամենեւին անզգայ այլ չեն. տեղ տեղ ձմեռնային ալիքն՝ սկսին (մարդուս բռնութեան հակառակ) սև խայծ առնուլ. հողն թէ և ոչ դալար՝ այլ գոնէ յայտնէ զինքն և ջանայ թօթուել վթայի ճերմակ թանձրութիւնը։ Մեր հիւսիսային խորահովիտներն, ևս առաւել արևելեան և հարաւոյ եզերքն՝ կ'առնուն բարեխառն կլիմայից հաւասար

գարնան գոյն և շնորհք. որք արդէն
մեր դրացեաց և մեր դէպ ի հարաւ
գաղթական եղբարց երկիրներուն վրայ
համարձակ փայլին, և բնակիչքն զուար-
թացեալ ի գործ և ի զբօսանս հանեն :
Ըհա թաղոս տիրոջ երգածայնն Ե-
րուսաղէմէն կու գայ .

Հա՛ մըտաք յամիս մարտին .
Նառերն ամենայն ծաղկեն .
Հոտըն գայր գարնանային
Լոյսն ելնէ հայոց զատիկին . . .

Սենք՝ թէ ծաղիկը և թէ լոյսն ա-
մենուն հաւասար մաղթելով՝ լենք ու-
րիշ ճարտարագոյն երգչի և բազմա-
րուեստ անձի մը, թերևս և հնագու-
նի, որ Տիգրանակերտի կողմերէն կ'եր-
գէ . նոյնպէս մարտի ծաղկանց հետ
խառնելով զատիկն յիշատակը, որ այս
տարի ամենայն քրիստոնէից դեռ եր-
կայն ամիս մ'այլ համբերել պիտի
տայ . գոնէ գարունն այլ աւելի զարգա-
ցած կ'ըլլայ :

Սարտըն կու գայր ծաղկըներով
Երկնից հաւերըն կարգալով,
Հրեշտակապետք փառըս տալով .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Բարկ արեգակըն ծագեցաւ .
Սաստիկ ձըներըն հալեցաւ .
Գառն ու մաքին ընծայեցաւ .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Ըմպ ու երկինքըն խիստ գոռաց,
Ողորմութեան ցօղըն ցօղաց,
Նույլ ու գետերըն խիստ ծրփաց .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Ըղբերակունքըն յորդորին
Նառ ու ճրդերըն զարդարին,
Խոտ անասունքըն կերակրին .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Սարդապէս է դատեր մեղուն
Սողվեր ծաղիկն ի լեռներուն .
Ոչ վախենայ ի մեռելուն
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :

Պիւլլիւլ, ղումրին՝ առաւօտուն
Եկեր դարձեր վարդին հոտուն,
Գանկատ կ'առնէր նա ի հողմոյն,
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Կաքաւըն գայր սարէ ի սար
Կարկաչելով ի ձորն ի վայր
Օ Աստուած օրհնէր ինքն անդադար,
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Հաւ ու ձագերն հաւսարական
Սաղմոս ասէն նոքա լոման,
Ըղաղակեն առ տէր միայն .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Գաշտ ու սարերըն նորոգին
Եւ գերդ նոր հարսըն զարդարին,
Ի յԸստուծոյ փառաւորին,
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Վար արտասուս բղխէ ըզընդ
Որպէս ըզծով եղեւ աղբիւր .
Սարդ ու ծաղիկն է համասփիւռ .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Երուսաղէմ քաղաքն այսօր
Ըշխարհս ի հոն երթան յուսով .
Սուրբ Յարութիւն լըցվի լուսով,
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Հայ ու հռոմըն խաչապաշտ
Ըմէն բոպիկ ու գլխիբաց
Ուրախանան լուսոյն դիմաց .
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Տէրըն տացէ խաղաղութիւն
Եւ աշխարհի ուրախութիւն .
Հոտըն կու գայ անմահութիւն,
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :
Իմաստասէրք ուրախանան
Եւ աստընվորըս լիանան,
Ըմէն մեղաց ձեռք լուանան,
Յորժամ հայոց զատիկըն գայր :

Եւրոպիոյ մէջ այլ կան աշխարհք՝
ուր գարնան գալուն հանգէս մը կա-
տարեն զատիկի օրերը, բնութեան և
շնորհաց հաճոյագոյն երկու յիշատակ-
ները յիրար զուգելով, զգարուն և զգա-
տիկ . ինչպէս մեր երգիչն այլ, որ է
մեծանուն արքեպիսկոպոսն Ըմգայ :

Սկսելով լազալ, թերևս մեր ամենէն նշանաւոր և ճարտար անձն ժե դարուն մէջ։ Ինքն հայկական Սիլագետաց ծնունդ և հոգեւոր տէր բազմաթիւ վիճակաց այն կողմերուն՝ քան զշատերն առաջ կու տեսնէր գարնան բերքը և մեզի հետ կ'ողջունէր այս օրերս, և մեզմէ առաջ այլ՝ բաբելական կամ լալական ուռենեաց երկայն երկայն խարտեաշ խոպոպները, լեւակին տերւեները, լորոյն (tilleul) կարմիր բողբոջները և արդէն պարկեշտ մանուշակ մը կապոյտ աչուրները կու բանայ իր անինամ մենարանէն, անուշիկ հոտ մը խառնելով անուշիկ հովի մը և եթէ ասպատակող գնդի մը վերջամընաց զօրաց նման՝ յանկարծ բարբարոս հովեր չփչեն, օրէ օր բուսաբերութիւնն յառաջէ, և գրեթէ դիտող աչք մը չկրնար հասնիլ անոր շուտ շուտ զարգանալուն։ Լազ տարակոյս չկայ բնութիւնն նորոգուի, նորանայ Ծերացեալ տարին վերջանայ, կամ նորէն մանկանայ և եղանակաց և ժամանակաց սկիզբն դարձեր է և արժան էր այս օրունէ սկսիլ քաղաքական տարին, ինչպէս որ բնականն ինքնին կու սկսի և այսօր կարգել ինդարար նուիրամ սակր։ Յայսմ մասին շատ խելօք և իրաւամբ գործէին հին ժողովուրդք, որոց առջև մեք ծաղկեալ նոր ժողովուրդքս բաւական բարբարոսութեամբ կամ անտեղութեամբ անյարմար միջոցէ մը կու սկսիմք մեր տարին, (ձմեռնային արեւադարձէն 10 կամ 20 օր վերջը, 1 յունուար)։ Լայն հին ազգերէն մինակ քիչ շատ անփոփոխ մնացած չրեայն մինչև ցայսօր իր սրբազան տարին կու սկսի գարնան հետ, միայն թէ տարին արեւու հետ համեմատելու առտեն՝ ամիսներն այլ լուսնի հետ կ'ուզէ յարմարընել, որով ոչ ճիշդ և ոչ միշտ գարնան հետ կամ այսօր կու սկսի տարին։ Բարեբաղդաբար, յայսմ իր հետ և իրմէ հին ազգ մ'այլ կայ՝ որ նոյնպէս իր հին սրբազան տարեմուտը հաւատարմութեամբ նշանակէ իր տօմարին մէջ, և աւելի մեծ բաղդով

կամ փառօք, մինչև ցարդ միշտ արժանապէս կու սկսի այդ տարին՝ երբ արեւն անոր և իր սիրական Խոյ աստեղատունը մտնէ, որ է ըսել սոյն օրս գարնանամտի, (9 — 21 մարտի)։ Լայն ազգս՝ որ յայսմ մասին աւելի քան զչրեայս, քան զնոռոմս և քան զնէլէնս, իմաստասէր մանաւանդ թէ ճշմարտասէր գտնուեր է, և այս գիւտը պահեր է թերևս յանգէտ օտարաց, չայ ազգն է և որոյ համար իրաւամբ պարծելով իր հին հեղինակաց մէկն, անոր աստուածատուր ճրից մէկը սեպելով իր տօմարն այլ, կ'ըսէ համարձակապէս, թէ Լիտուծմէ առին «ըգտումարն, անդ Սովսէս, աստ ՀԱՅԿՆ յառաջ քան զնա», Բաղաքական սովորական տարինիս, ըստ ամենայն հին ազգաց (որոց ռամիկն ոչ երբէք աստեղաբաշխ կ'ըլլայ) շարժական և փոփոխական էր, նահանջ չընելով և այլ սրբազան տարին՝ հաստատուն է և որոյ սկիզբն ոչ ըստ քաղաքական տարւոյ, նախապէք ամիսն է, լատինաց օգոստոսի 11 — 23ն հաստատեալ անշարժապէս, այլ բուն արեւոյ ամիսն, ԱՐԵԳ։ Բաց օրացոյցդ, նայէ, կու տեսնես որ Լրեգ ամիսն Խոյի տանուտէրութեան հետ կու սկսի, որ է կէտն գարնանային գիշերահաւասարի և ուրախութեամբ պարծէ նախնեացդ վրայ, որ այս գեղեցիկ բնական ճշմարտութիւնը անփոփոխ պահելով յաւուրց ջրհեղեղին՝ հասուցեր են մինչև 'ի մեզ, և մեզմով օտարաց, առեալ իրենց գերդիւցազնեայ նախահօրմէն, 'ի հայկէն և որ ոչ միայն ճարտար շարժիչ էր աղեղան, այլ և թուոց և չափուց։ Իմանգամայն և ցաւէ որ չեմք կրնար 'ի գործ դնել, և այս հին տօմարը զուգել նորոյն հետ և վարել։ Բաղաքական տարւոյ սկիզբն հանդիսից, Լաւասարդի, փոքր 'ի շատէ տեղեկութիւն ունիմք և այլ սրբազան տարւոյ և Լրեգին սկզբան հանդէսներն՝ հայկազանց խորհրդապահ քրմարանաց հետ ծածկուած են մեզմէ։ Դատ է գիտելն և տեսնելն՝ որ իմաստութեամբ գարնան սկզբան

հետ Մարգին սկիզբն այլ զուգէ և նշանակէ այսօր Հայագիրն :

Նոյն Հայագիրն յափշտակելով զմեզ 'ի հնութիւն ժամանակաց, ներելի կ'ընէ թողլու այսօր նորագոյն յիշատակները, և հնութենէ հնութիւն ելնել 'ի վեր քան զարեգն, և սկիզբն հայկական ամսոց, և նշանակէ այսօր յիշատակ մ'այլ, որ ոչ մեր հիմկու աշխարհիս դարուց մէջն է, և ոչ այլ անկէ առջինին, ալ երկու աշխարհաց միջոցն կրնայ ըսուիլ, նախաջրհեղեան և յետջրհեղեան աշխարհքները միացնող կամըջոյն վրայ. որ է ծեր նաւդին՝ Նոյայ տապանն : Ուրբ գրոց հետ հաշուելով անոր 'ի տապանը մտնելուն օրը, ըստ սրբազան ամսոց Աբրայեցւոց (և ոչ ըստ քաղաքականին՝ որպէս ոմանք կ'ընեն) ջրհեղեղին գալը և դադրիլը, տապանին նստիլը 'ի լերինս Մարատայ, պատուհանին բացուիլը և այն, այս օրուանս այլ հանգիսի, տապանին ձեղուան բացուիլն, այսինքն վրայի ծածքին : Տապանին 'ի լերինս Հայոց նշանակէն ինչուան լերանց գլուխներն ջրէն դուրս երևնալը երկու ամիս անցաւ, յորմէ գուշակուի տապանին մեծութիւնն և բարձրութիւնն. յետ 40 աւուրց բացուեցաւ անոր պատուհանն, վասն զի ջուրն անկէ այլ վայր իջեր էր. և իբր յետ ամսոյ մը, այս եղանակաց նորոգութեան օրը՝ բացին արգելականքն տապանին վերնածածքը, և իբրև տան դարպասներու կամ դիտանոցի վրայ ելնելով՝ տեսան « զի » նուազեալ էր ջուրն յերեսաց երկրի » . նուազեալ էր այլ ոչ ցամաքեալ բոլորովին . վասն զի ասոր համար դեռ երկու ամիս այլ պէտք եղաւ : Նշահանալի և սրտառու տեսարան : Նոյն լերանց կողմն՝ որոց տափի մը վրայ նստեր էր տապանն, կ'արգիլէր համարձակ տեսութիւնը՝ 'ի պատուհանէն. անոր համար Նոյ կու ստիպուէր թռչուններ արձրկելով և անոնց դառնալ գալէն կամ չգառնալէն իմանալ ջրոց ցածութիւնը և երկրին ցամբելուն չափը :

Իսկ հիմա իր 30—կանգնեայ նաւատան դիտանոցին վրայ ելած իր համբերող ընտանեօքը, կու տեսնէ այն ամրակերտ ընդարձակ նաւը ծովային բերդի մը պէս ամենաբարձր լեռնատափից միջոց նստած. որոց ետեւէն՝ դէպ յարևելս, յարևմուտս և 'ի հիւսիս դառնալով՝ Հայաստանի աւելի կամ պակաս բարձր լեռներն կ'երևնան, ոմանք ամենեկն լերկ ու մերկ նոր ջրէ դուրս ելածի նման. ոմանք քանի մը ամսական աւրելու տաքութեամբ սկսած իբր աղուա մազով մը ծածկուիլ բարակ կանաչութեամբ, որոց վրայ ծիրանափայլ ծիծաղի արեգակն 'ի խոյի աստեղատունէն. անոնց մէջ այլ կ'երևան խորաձորք և հովիտք, և քանի մի դաշտք՝ իբրև վերջին աշնան կամ գարնան սկիզբը արօրած պատրաստած սերմնացան և անբոյս սև արտեր : Իսկ հարաւային կողմէն կ'երևան ծովածաւալ դաշտք և անապատք Սիջազետաց և Նորեստանի, որ յիրաւի դեռ, թէ ոչ ծովու, գոնէ ճահճի պէս կու ծածանին, և տեղ տեղ ցամբած, տեղ տեղ ջրածածուկք, արևուն զարնուածքներն իբրև փռած հայրիներ կու ցլանան : Երկու ամիս Նոյեանք տապանին երդիքէն դիտեն այս տեսարանը, մանաւանդ թէ միշտ փոփոխեալ տեսարան մը, ջրոյն օր ըստ օրէ քաշուելով, և արևուն օր ըստ օրէ տաքուելով և այն դաշտաց վրայ տեղ տեղ երևցած տխրալի դէմքերը, աւերեալ աշխարհի և խղրուած հասակաց և գեղեցկութեանց մնացորդները բոլորովին քայքայելով, ծածկելով, և թողելով միայն, տխրագոյն մնացորդ, չոր ու ճերմակ ոսկորներ, այն հեշտամուկափուկներուն, և այն յանդուգն հրականերուն՝ որք կարծեցին թէ միայն երկրիս վրայ է մարդուս վիճակն. և անիծեալք յերկնից՝ երկրէս այլ դուրս 'ի ծոց անդնդացեալ ծովուն ծածկեցան, կերակուր կիտից և վիշապաց. հազիւ թողլով սակաւ ինչ նշխար ծովէն փսիւած՝ իրենց հին բնակարանաց քով. որոց հիմունքն անգամ տակնու

վրայ եղած հողուն հետ խառնուած կորած են: Առ երկիր երկրորդ անգամ կ'երևնայ « աներևոյթ և անպատ-
րաստ », անապատ մը ամայի, անմարդա-
ձայն, անկենդանի. յորոյ վրայ հազիւ
իբրեւ պզտի շարժուն գծեր կամ բծեր՝
տապանին պատուհանէն արձրկուած
թռչուններն թափառելով կ'անցնին ի-
րենց դադար կամ բոյն բնտուելու:...

Արջափ տարբեր էր այս երևոյթս
երկրի՝ այն առաջին սկզբնական անպատ-
րաստ վիճակէն ելած և նորակերտ զար-
դարածէն. երբ ձայնն և մատն արար-
չապետին՝ հինգ աստուածային օր՝ գոր-
ծելով և ներգործելով, փոխեց զտա-
րերս երկրի՝ ի բոյսս և ի կենդանիս,
պատրաստելով ի վայելս գերագոյն ա-
րարածոյ մը՝ զոր անոնցմէ ետեւ պիտի
ստեղծեր. և որոց այսօր իսկ յիշատակ
է ըստ Հայադիր կարգի հետ գարնա-
նամտի և բացման տապանին. այսինքն
Արարչագործութեան, որոյ սկիզբն յ'17
ամսոյս նշանակի և վերջն ի'22, ստեղծ-
մամբ մարդոյս:...

Ստեղծումն մարդոյս: — Ի՛նչ մեծ
և արժանաւոր յիշատակ. ոչ այնքան
հնութեամբ, որքան հիացմամբ մտաց
և քննութեամբ: Ա՛յլ կրնայ անտարբեր
կենալ երբ իր սկզբան, մանաւանդ թէ
սկզբանն սկզբնաւորութեան, և առա-
ջին ծագմանն ինդիր մը ընկնայ ի
միտքն:

Եւ տ հեղ լեռնադաշտակի մը վրայ
վայրի կաղնին տեսնալով ինչուան 100
ոտք բարձրութեամբ, որուն տերեւա-
զարդ թւերուն բոլորտիքը 5-600 և
աւելի ոտք կու շրջապատէ, և չքին տակ
հովիւ մը բոլոր իր հօտին կ'ապաստա-
նի, և որոյ կռթնած բունն՝ պապուն
պապուն այլ յենարան և հովանի ե-
ղած է. հիանալով այդ հին ու նոր
հսկայ հասակին վրայ, որ ինչուան
եօթ ութ հարիւր նոր գարնան ծի-
ծաղեր և նոր ձմերանց դիմացեր է,
զարմացմամբ հարցեր եմք. թէ ուսկից
և ինչպէս առաջ եկած է. և աւելի
զարմացմամբ լսեր եմք՝ թէ պզտի կո-

զակէ մը, բթաչափ կաղնիէ մը առաջ
եկած է այդ ահեղ հսկահասակ բու-
սական նահապետն: Հապա այդ կա-
ղնին. — այն այլ ասոր նման և ասկէ
առաջ հսկայ ծառէ մը. — այն հին կո-
րած վերցուած ծառն այլ ուրիշ կողակէ
մը. և այսպէս մէկմէկէ: Ա՛յլ երջապէս,
մանաւանդ թէ սկզբնապէս, ամենէն
առաջ ո՞րն էր, կաղնին թէ կաղնին,
ծառն թէ կուտն. կամ որ նոյն է՝ ըստ
բիւրաբայ փիլիսոփայից, հա՛ւն թէ
հաւկիթն: Իրենց ինդիրքն և քննու-
թիւնը դեռ այս մեծ հարցման պատաւ-
խան չեն կրցած տալ. և դեռ հաւերը
թուցնելով հաւկիթները գլորցնելով
առաջ կ'երթան, ինչուան որ յուսա-
հատած գլուխին զարնէն վերջինին և
դադրին: — Ի՛նք հաւանեալ և հա-
ւատացեալ եմք մովսիսական աստուա-
ծաշունչ գրոց պատմութեան, որ ամե-
նէն առաջ մեզի ցուցանէ զտիեզերս
իբրեւ ամենածրար ձու մը ստեղծուած
յանժամանակէն Մտուծոյ, որոյ հո-
գին իբրեւ հողաթւ համասփիւռ հաւ
մը՝ գրգայր ի վերայ անդնդապտոյտ
տարուբերեալ տարերայն, հրամանաւ
կամացն կոչելով և կոկելով ի զանա-
զան ձև և բնութիւն, որով միանգա-
մայն կերպացաւ կաղնին առանց կաղ-
նի և հաւն առանց ձուոյ:

Ա՛յլ սկիզբն այլ այս կանոնով ե-
ղաւ, բայց ազնուագոյն կերպով մը ազ-
նիւ բնութեան համեմատ: Ա՛յլ ի հա-
ւատացելոյ՝ իր կրօնական և պատմա-
կան ուսմանց սկիզբը չէ լրած չէ սոր-
ված զայն. բայց անգամ մ'այլ հրաշա-
լի մարգարէին գրոց գլուխը, և կարգա-
քու սկզբանդ սկզբնաւորութիւնը,
մարդոյն ստեղծագործութիւնը: Կամ
թէ ուզես, մտացդ վրայ հեծած թը-
ռիւր մինչև քու հայրենիքդ, եղեմական
սահմանները, և դեռ զրախտին մէջ
չմտած՝ անկէ դուրս և քիչ մը հեռու
(բայց մի մինչև ի՛ Վամասկոս)¹ ընտ-

1. Վասն զի ոմանք զԱղամ ի Դամասկոս
ստեղծուած կ'ըսեն. և անկից կ'ըսէ ոմն այլ՝ Աս-
տուած ձեռքը ճակտին վրայ դրած քշեց քանի մը
ժամուան մէջ հասուց յԱլլաբառտ:

ըէ դարատափ կամ ձորավայր մը. դի-
ցուք թէ ըլլայ մեր հին Սրմանց, (թե-
րևս և Սերմանց) լեռներուն մէջ, որ
հիմա Պինկեօլ կ'ըսուին. և անկէ
վերանալով պատմական ժամանակաց
սկիզբը, տես նկատէ հոն իջած՝ յա-
ռաջ քան 'ի Սինա, և յառաջ քան
'ի Վորեթ՝ մէկ մեծ թեթև ու շար-
ժուն բրգան պէս բան մը, իբրև ամ-
պով, ծխով, լուսով, բիւրեղով ձու-
լուած. որոյ միջէն կարծես տեսնել
մարդկային կերպարանաց ուրուական
մը, որ ծիրանի գօտւոյ նման ընդարձակ
գիրկ ու թւեր շարժելով, և իր ստո-
րտը եղած կաւային հողի կոշտ մը
քրքրելով՝ յիրաւի քեզի մեզի նման
նիւթական կերպարանք մը վեր կու-
կանգնէ: Բայց ստեղծութեան տար-
բեր և ազնուագոյն կենդանւոյ մը կա-
ղապար կ'երևի. որ հազիւ երկու թա-
թով գետինը կոխած, ուղղաձիգ վե-
րանայ երկնադիտակ բոլորակ գլխով.
երկու կողմէն թւեր արձրկած, ոչ
թռչելու յարմար, այլ իբրև փարելու
իրեն նմանւոյ մը հետ, կամ թէ նոյն
իսկ իրեն ստեղծողին՝ երբ ճանչնայ
զայն: Տեսածնիս դեռ անկատար կա-
ղապար մ'է. անշարժ, անյարդ, ան-
զարդ պատկեր մը, բայց Բստուծոյ
պատկեր ըլլալ գուշակուի. կաւակերտ
կարմրակերտ արձան մը, որ կարծես
թէ ներսէն կենդանանալու աշխատե-
լով՝ մանր քրտան կայլակներ թորէ բո-
լոր զանգուածէն դուրս, զոր երեկոյեան
զովագին հողմին կամաց կամաց ցամ-
քեցնելով կու ճերմրկցնէ, կ'ամփոփէ.
և իբրև հեռուէն մօտեցնելով աչքիդ՝
հետզհետէ յայտնագոյ ցուցնէ մարդ-
կային կերպարանք. նախ եգիպտա-
կոն արձան մը կարծես զայն, վերջը
կովկասեան կերտուած մը, յետոյ մն-
մէ մարդ մը. հիմա բուն մարդ ըսել
չըսել չես գիտեր, վասն զի բան մ'է,
բայց ոչ կենդանի և ոչ մեռեալ, ոչ 'ի
քուն և ոչ արթուն. այլ այնպիսի՝ որ
ոչ անուն ունի և ոչ ճիշդ պատկեր մը
մեր հիմնական գաղափարաց մէջ:
Իսկ հրաշագործ ճարտարապետն՝ իբր

թէ պահ մը կիսկատար թողլով իր ա-
մենէն զարմանալի շէնքը՝ կու դիտէ ա-
նոր չափակցութիւնը, և ծանրութեամբ
ու մտածմամբ կ'ուզէ այդ կաւեղէն
պատկերին ազդել ողորկութիւն, գոյն,
շարժումն, շունչ, կեանք, զգացումն
հոգի և բան. և այս ամէն ըսած-
ներս՝ իր դիտելուն և հաճելուն ա-
տեն՝ կ'ազդին կ'երևնան իր ձեռա-
կերտին վրայ... Տես, ինչ շուտ շուտ
այդոր արտաքին երևոյթն կակղած կու
կած սկսաւ փայլիլ, հետզհետէ մոմա-
գոյն, մոխրագոյն, շուշանագոյն, ծի-
րանեգոյն, վերջապէս մարմնագոյն.
և այնքան բարակ ու փափուկ, որպէս
թէ թափանցիկ մաշկ մը միայն ծած-
կէր ներքին զարմանալի մեքենայն, և
իբրև աղակաւ մը տակէ ցուցնէր
կապուտաթել ջղեր և երակներ...
Բայց յանկարծ բոլորակ գլխէն ինչուան
ուսերը ընծուեցան արձրկեցան սև սև
գունդ գունդ խոպ խոպ փունջեր, բայց
իբրև պղնձի անդրիի մը վրայ՝ անշարժ
են. աղօտ աղօտ արշալուսէ մը ծագած
առաւօտու պէս յանկարծ կ'երևան
բարակ թարթափք և յունից կամար-
ներ, որոց տակ երկու մարգարտափայլ
գողք կան, մէջտեղուանքն սև աղամանդ.
անշուշտ ճանչցար աչքերը, բայց անոնք
զքեզ չեն ճանաչեր, քեզի չեն նայիր, չեն
շարժիր. սառնամած լճակներ են, ծած-
կուած ախուք են, որ կ'ուզեն լոյս առ-
նուլ և լոյս տալ... Եղիցի, ուրեմն,
լոյս անհամբերութեմ կանչես. եղիցի
լոյս 'ի վերայ այդ սքանչելի դաստակեր-
տիդ, և եղիցի դա կենդանի պատկեր
Բստուծոյ.... Եւ ահա եղև լոյսն կեն-
դանի: — Կու տեսնե՞ս. անդրին մարդ
կ'ըլլայ. կ'ըլլայ ըսելու չմնար, կաւէ
կաղապարն Բայց եղաւ: Բայց պէս ե-
ղաւ, ուսկից եկաւ այն ճառագայթն,
այն գոյներն, այն շարժումն... դեռ
վայրկեան մը, բոլորիկ մը, պիկ մը իկ
մը առաջ՝ պատկեր էր, հիմա անձն
է: Եւ ան զի հրաշագործն՝ աստուա-
ծային երազութեամբը դպաւ այդոր
ճակտին, և մէկէն արձանին մեքենա-
ներն սկսան շարժիլ: Դիտէ՞ դա գան-

գուր գիտականերն՝ ինչպէս բարդ բարդ ծփան. նայէ դա շիկորակ շրթանց շարժմունքը, դա զմրուխտէ աչաց հրեղէն թաւալմունքը, երկխորշեայ ռնգանց բարակ շնչառութիւնը, դա գեղեցիկ զխոյն հեզիկ պտոյտքը, դա ճօճ թւոյ թափ տալը. դա դռնթ տուող ոտից դոփիւնը, որ ոչ միայն անդրին՝ ի պատուանդանէն կտրեցին, այլ բոլոր անձին ներքին ազդուածքէն ուժ առած՝ այնպէս սաստկութեամբ մը գեանին կից կու տան, որ օգտապարիկ գունտէն աւելի շոյտ և բարձր պիտի ցատքէր յերկնից միջոց, թէ որ դեռ ճակտին վրայ չըլլար մատն աստուածային. որ իբրև ամեն հի երիվար մը՝ սանձով, կամ ծխով հողմով զննուած պատրաստ նաւ

մը՝ խարսխով, դեռ բռներ է զայն. բայց այնպէս մը կ'երեւայ՝ թէ հազիւ և ոչ ընդ երկար կրնայ համբերել բռնուածն: Իսկ աստուածայետականն յետին հաճութեան ժպիտ մ'այլ տալով, իր անքննելի ծոցէն կու փչէ նորա շէն պատկերին վրայ շունչ մ'այլ. շունչ բանական, աննիւթ և անապական, որով բողբոլին կ'ըլլայ կատարուի մարդն. և հաղորդ աստուածային զօրութեան, աստուածային երազութեամբ մը ճանչնալով ինք զինքն, և ինչպէս և ուստի ըլլալն, միանգամայն աչքով և շըրթամբ, թւօք և ծնօք, սրտիւ և բերանով, բանիւ և հոգւով կանչէ՝ ԱՍՏՈՒԱՎ ԻՄ:

Հ. Ղ. Մ. Ա.

Դեղալոս¹:

Դեղալոս յայնժամ ի ծանրատաղտուկ պքսորն ի Լրետէ Փակ էր անդնդովք եւ ի հայրենին կարօտ ի յերկրէ:
 « Թեպէտ ըզցամաք արգելու, ասէ, եւ զալիս ծովուն,
 „ Սակայն առաջի մեր բաց են երկինք, երթիցուք ընդ սոյն.
 „ Թէ եւ համայնից տիրեսցէ Մինովս, ոչ տիրէ օդոյս „
 Ըսէ, եւ անդէն նորոց արհեստից անկանի ի յոյզ:
 Փոխէ ըզբնութիւն, փետուրըս հաւու արկանէ ի կարգ.
 Օ երկայն ըզփոքու յարելով ըզհետ ի կարճէն ցաւագ:
 Որ այնպէս գողցես ի բնուստ էր աճեալ ի զառ ի վերակ,
 Իբր ի հովուական շարին յերգիօն տողազոյգ վարսակք.
 Եւ լարով ընդ մէջ եւ զծայրսն մոմով պընդէ հաստատուն,
 Դալարէ դուն ինչ՝ զի ճըլգրիտ ի տիպ գործեսցէ հաւուն:
 Մանուկն Լկարէ կացեալ առնթեր, եւ բնաւ անգիտակ,
 Թէ անձամբ անձին ըզմահականացուն հինէր ըզվտանգ.
 Օ ուարթերես դիմօք՝ մերթ ըզփափկահերս ընտրէր ի փետրոց
 Յորոց ի շարժիւն բաւեսցէ շնչել հեզասիգ հողմոց.
 Եւ մերթ ըզխարտեալ մոմըն լըմելով բոյթ մատին ի ծայր,
 Մանկաբար խաղուք ըզհօրն արգելոյր սրխրալի արար:
 Ձեռնարկեալ գործոյն մինչ յամբօկ եհաս՝ կշռեցաւ յայերս.
 Ինքնին իսկ ճարտարն յեցեալ յերկոսին յիւրակերտ ի թեւս,

1. Դեղալոս է մին ի ճարտարահիւս այլաբանութեանցն Ուիլիէայ. իսկ թարգմանութիւնն միոյ ի հարց մերոց, երիցագոյն քան զմեզ ժամանակաւ. զոր յանուանէ ոչ ունիմք. աստուգութեամբ աղել: